

LOKMAN MÜSTAHZARI
HALK SAĞLIĞI HİZMETİNDE

Ekza - 9 Ekzema merhemi
Algo - Tablet Ağrı hâpı
Lokman - Tablet Ağrı hâpı
Algopirin Analjezik tablet
Algo - Tablet 4 tabletlik
Moruvit - Vitamine Kuvvet şurubu
Kina - Kola İştah şurubu
Anamur Burun ve göz damlası
Meprol Tablet Sinir hâpı
Sollargen Granüle Ekzema - kaşıntı
Sel de Gastrin Granüle Mide tozu
Gastro Goutes Mide damlası
Gastroguanil İshal kesici tablet
Metegastrin Mide tozu
Derivit Yara ve yanık merhemi.
Lokman Çayı Afiyet çayı tozu
Dover Tablet Öksürük ve dronşite
Metekodin Öksürük hâpı
Metekodin Öksürük şurubu
Algo - Wax Ağrı merhemi
Algo - Wax Vazo Grip ve ağrılarda
Algo - Wax Nazal Nezle merhemi
Ma-ka-ta Basur merhemi
Cuti - Cura Cilt losyonu
Pedi - Cura Ayak banyosu
Pilo - Cura Saç İlacı
Lokman Kaşe ağrı kesici
Panason (20 - Gr. paket)
Sağlık çayı
Panason (50 Gr. alüm. kutu)
Deriseptol Yara ve göbək
Dr. Krom Diş patı

(Folklor : 78)

Son Baskı Tarihi : 9.8.1976

istikbalinizin
garantisini
tasarrufunuz

tasarrufunuzun
garantisini

TÜRKİYE
GARANTİ BANKASI

(Folklor : 79)

SARAP
SANAYİNDE
KALİTE ve NEFA'
ÖRNEĞİNİ YİNE
TEKEL
SUNAR

(Basın : f)

TÜRK FOLKLOR ARAŞTIRMALARI

KURULUŞU : AĞUSTOS 1949

AYDA BİR DEFA İSTANBUL'DA ÇIKAR HALK BİLGİSİ DERGİSİ

KURUCUSU VE SAHİBİ : İHSAN HİNÇER

No. 325

AĞUSTOS 1976

YIL : 28 — CİLT : 17

SANTURCU ALİ UFKİ BEĞ KONUSUNDA

BİRKAÇ DÜZELTME

Yazan : Doç. Dr. Gültekin ORANSAY

Enderun'da 1640 yöresi onsekiz yıl kadar santur çalıp yüzlerce türküyü söz ve ezgileriyle derliyerek iki defterde toplamış, böylece halk edebiyatımız için olduğu kadar musikimiz için de değeri ölçüye vurulamıyacak bir kaynak bırakmış olan Ali Beğ, araştırmacılarımızın giderek artan ilgisini çekmekte, ama yapılan yayınlardaki yanlışlar da ne yazık ki aynı oranda çoğalmaktadır. Bu yanlışların kök salıp yaygınlaşmasını önlemek düşüncesiyle bir bölümü aşağıda düzeltilmeye çalışılmıştır :

Ali Ufkî bizim için «Ağa» değil, «Beğ»dir: Tarihimizi bilenler, kural olarak kimsenin «dede» yada «reis» olarak dünyaya gelmediğini, gençliğinde bir süre «ağa» yada «efendi» olarak anıldıktan sonra lâıyk görülür, yüksek bir oruna atanırsa «beğ»liğe, «dede»liğe yada «paşa»lığa yükseldiğini, tarihçilerin de onları gençliklerindeki ünvanlarıyla değil, yaşamlarında erişebildikleri en yüksek ünvanla andıklarını bilir. Nitekim bizim bugün Sultan V. Mehmed diye bildiğimiz, 1909'a kadar «Şehzade Mehmed Reşad Efendi», «Paşa» olarak andığımız Barbaros Hayreddin 65 yaşlarındak «Reis», gene «Paşa» bellediğimiz Sokullu Mehmed henüz Enderun'da iç oğlanı iken «Ağa», «Dede» dediğimiz Hamamcıoğlu İsmail çilesini Yenikapı tekkesinde dolduruncaya değin «Efendi», Atatürk Erkânı Harbiye Mektebi'nin 57. sınıfındayken «Mustafa Ke-

mâl Efendi», daha sonra da 35 yaşlarındak «Mustafa Kemâl -Beğ» olarak bilinirdi. Durum böyleyken ÖZTELLİ AUA 4'te (1) «Kimi yazarlar Ali Ufkî'ye «Bey» diyorlar... Bizce bu «Bey» sıfatı onun için yanlışdır.» ve aynı yazının 4. dipçıkmasında «Eserin başlarında dizin bölümünde Lâtin yazısı ile Ali Bey denilmiş ise de bu sonradan (kitaplık kaydından sonra) yazılmış olup Frenklerin genellikle Türklere «Bey» sıfatını verdiklerini biliyoruz. Bizim her Avrupalıya «mösyö» dediğimiz gibi» savları ileri sürülebilmektedir. Oysa Enderun'da iç oğlanı iken «Ağa» olarak bilinen Santurcu Ali daha sonra «Harem-i Hâs'dan sipahilik ile çıkub» ardından Divan-ı Hümâyun'a «tercümân-ı sâni» olduğunda artık «Ali Beğ» olarak anılmaya başlamıştı. (Örneğin bk. UZUNÇARŞILI OT (1) III/2.567, YURDAYDIN İTD 135). Ayrıca «Frenklerin genellikle Türklere «Bey» sıfatını verdikleri» de doğru değildir: Ali Ufkî'den bilebildiğimiz kadartıyla ilk kez söz eden Batılı ansiklopedide (ISELIN HGAL 2.118) beş tane Ali maddesi açılmış, ilk ikisinde Nz. Ali ile Fas sultanı Yusufuğlu Ali ünvanı, sonraki ikisinde Müezzinoğlu Ali Paşa ile Kılavuz Ali Paşa «Ali Bassa» olarak, yalnız Santurcu Ali «Ali Beğ» olarak anılmıştır.

(1) Yazıda anılan bütün yayınlar için son-daki kütüğe bk.

Ali Ufki sarayda «müzik dersi vermiş», «Enderun okulunda müzik dersi vermekle görevlendirilmiş değildir. Saray-ı Enderun» başlıklı kitabında sarayda bir «açık hava musikicileri» (mehterler), öteki «oda musikicileri» (incesz-cılar) olmak üzere iki tür musikici bulunduğunu anlatan Ali Ufki Enderun'da onsekiz yıl kadar «oda musikiciliği» yapmış, santur çalmıştır. Kitabında anlattığına göre «Oda musikicilerinin ustaları saray dışından gelir ve sabahın 9'unda divan bitince meşkhaneye oturur, odalardan gelen içoğlanlarına meşke başlarlar. Notalarla yazılmış musikinin sözleriyle birlikte okunup teğanni edilmesi onlarca (saraylılarca) çok tuhaf ve garip bir şeydir. Çünkü ben ustadan derslerimi alırken onları aynı anda notaya geçirir ve böyle öğrenirdim. Halbuki ötekiler bu bilgiye sahip olmadıkları için hayli zahmet çekerek ezberlemek zorundaydılar. Kısa bir süre geçtikten sonra onlar bunca zahmet ve eziyetle öğrendiklerini gene unuttukları halde benim aylarca sonra bile derslerimi sesimle ve çalgımla tekrarladığımı görünce ustalar da, arkadaşlarım da çok şaşar, bu sanatı onlara da öğretmem için yalvarırlardı. Fakat benim tek düşüncem özgür-üğüme kavuşmak olduğundan onlara bu işe pek çok zaman ve emek harcanması gerektiğini söyleyerek itiraz ederdim. Türkler böylece bu güzel ve kendilerinde pek nadir olan sanatı bende sık - sık görünce bana saygı göstermekle kalmayıp erbaşı (takımbaşı) yaptılar.» (BOBOWSKI - BRENNER SE 76-77, türkçesi ilk kez ORANSAY AUDM 7-8). Enderun'da seslendirilen parçaların saraya özgü parçalar olmadığı, saray dışında bilhüna seslendirilen parçalardan ustalarca Enderun'a getirilip öğretilen olduğu gözönünde tutulursa Enderun içoğlanlarından birinin «müzik dersi ver-mesinin (ÖZTELLİ AUA 4), «Enderun okulunda müzik dersi vermekle görevlendiril-mesinin (ÖZTELLİ K XXVIII), «Enderunda müzik dersleri vermiş» «saray müzik öğretmeni» olmasının (ÖZTELLİ UP 80 ve 86) aslında akla yakın olmadığı, Ali Ufki'nin de zaten tersine davrandığı anlaşılmaktadır.

Ali Ufki 1672 yılında ölmüştür. Ali Ufki için İkiyüz yıllık bir aradan sonra XX. yüzyılda ilk kez yazı yazan öğretmenim Prof. Babinger doğum ve ölüm tarihlerini aşağı - yukarı 1610 - 1675 olarak vermiş (POLSKI SB II. 156 - 157), fakat Barnette Miller Fatih Mehmed'in Saray Okulu konulu araştırmasını yaparken Cornelius Mag-

nus'un 14 Ekim 1672 günlü mektubuna dayanarak ölümünü 1672 biçiminde belirlemişti. (MILLER PS 197) Ben Ali Ufki hakkındaki ilk gerçek bilgileri 1964'te dilimize aktarırken (ORANSAY TBKYB 154) «1610 yılında doğup 1675 yılında öldüğü sanılan» sözlerini kullanmış, beş yıl sonra bu yazımı Cahit Öztelli'ye haber verirken ölüm tarihi konusunda değişik görüşlerin bulunduğunu belirtmiştim. Nitekim ÖZTELLİ AUKİ 5308 - 5309'da ölüm tarihinden hiç söz etmemiş, fakat ÖZTELLİ UP 88'de Ali Ufki'nin «Beğler pâyidâr olun ben hayır-hâhâ» başlıklı koşuğun (Şiirin) yazılışı, «Fazıl Ahmed Paşa gibi değerli bir devlet adamı nerede?» deyişinden Köprülü-oğlu vezir-i âzam Fazıl Ahmed Paşa'nın 1676'da ölümünden sonra olduğu anlaşılıyor. Belki de İkinci Viyana sarmasından sonraki bozgunlardan sonra 1683 sularında söylenmiştir.» sözleriyle tarihlilik Ali Ufki'nin ölümünü 1672'den çok sonralara kaydırmaya kalkmıştır. Oysa sözü geçen koşuklarda anılan Deli Hüseyin Paşa 29 Aralık 1658'de öldürülmüş, Seydi (yada Seyyid) Ahmed Paşa 1656'da Silistre ve Bosna, 1659'da Budin valisi olup 1661 temmuzu öldürülmüş, Fazıl Ahmed Paşa da 1663-1664'te Bosna serdarlığı yapmış olduğuna göre Ali Ufki'nin koşuğunda 1664'ten sonrasına işaret edecek hiçbir nota bulunmamaktadır. Nitekim ÖZTELLİ UP 86'da «Aşağıdaki şiir de, Deli Hüseyin Paşa'nın adadan gitmesinden sonra; Fazıl Ahmed Paşa'nın daha adaya gelmediği sıralarda söylenmiştir.» demektedir: Fazıl Ahmed Paşa'nın Girid seferine çıkması ise 15 Mayıs 1666 günüdür.

Ali Ufki Osmanlı topraklarında ölmüş olmalıdır. Santurcu Ali Beğ'in hangi kentte öldüğünü bildiren bir belge yoktur henüz elimizde. Ama Cornelius Magnus'un Türkiye'den yazdığı mektuplardan birinde Ali Ufki'nin ölümünü Avrupalılara bildirmekte oluşu bu ozan - musikicinin Osmanlı topraklarında, hatta belki İstanbul'da öldüğünü kesinlikle gösterir. Zaten ÖZTELLİ UP 88'de «Bilgin müzikçi ve tarihçi Ali Ufki bu tarihten sonra Osmanlı ülkesinden kaçmıştır.» savını ileri sürerken hiçbir kanıt göstermez. Öte yandan ÖZTELLİ AUA 5'te «Ali Ağa'nın nerede öldüğü belli değildir. Bize kalırsa ölümü Türkiye'de değildir. Herhalde yaşandığı yıllarda izin alarak kendi vatanına ve Fransa, Almanya gibi diyarlara gitmiştir. Eserlerinin hiç birisinin İstanbul'da bulunmayıp da yabancı yerlerde bulunması da bu görüşü doğrular.» denmesi gene sav-

Halk Hekimliği :

BAZI CANSIZLARDAKİ GÜÇLERİ İNSANLARA DEVRETME

Yazan : Selçuk AYTAZ

Türk Folklor Araştırmaları, sayı 322 de çıkan «Hastalığı Devretme» başlıklı yazımda, halk hekimliğinde hastalıkları cansız eşyalara devretmek için kullanılan çeşitli büyüsel pratiklerden söz etmiştim. Bu yazımda ise bazı cansız varlıklarda var olduğuna inanılan kuvvet ve gücün insan vücuduna devredilmesi için uygulanan pratiklerden söz edeceğim.

Halk inanmalarında cansız varlıkların bazıları kutlu maddeler olarak saygı görüp olumlu yargılarla değerlendirilmişlerdir. Kaya, taş, toprak, su, çimen, yaprak, demir, altın gibi maddelerin büyüsel bir güç taşıdığına inanılmış bu gücün hastalık sağaltmada da kullanılacağı inancı ile

sahibinin tarih bilgisi yönünden zayıf olduğunu gösterir: Avrupa kitaplıklarına yüzlerce yıllardan beri aktarılan kitapların hiçbirini yazarı oraya götürüp bağışlamış değildir: Elçiler, gezginler, araştırmacılar Osmanlı topraklarında ellerine geçen yazmaları ülkelerine, hükümdarlarına sunmada birbirleriyle yarışmıştır. Nitekim Ali Ufki'nin de bu türden çabaların içinde olduğunu, sözelimi 24 Temmuz 1660 cumartesi günü başlayıp İstanbul'un üçtebirini yutan yangından kurtarılmış değerli bir yazmayı Leh elçisi Szomovski ve cizvit papazı Theophilus Rutka aracılığıyla doğduğu kent olan Lwow'a gönderdiğini, bu yazmanın şimdi Viyana Ulusal kitaplığında 535 ve 536 sıra sayılarıyla saklandığını biliyoruz. (HAMMER GOR V. 492 ve VI. 80).

YAZIDA ANILMIŞ YAYINLAR (yayınlanış sırasına göre) :

BOBOWSKI - BRENNER SE Serai Enderum, das ist: Inwendige beschaffenheit der Türckischen Kayserl: Residenz... von Alberto Bobovio Leopolitano... durch Nicolaum Brenner in die Teutsche Sprach übersetzt/im Jahre Christi 1667... Wien: J. J. Kürner.

ISELIN HGAL 2.118 Neu-vermehrtes historisch - und geographisches Lexicon, etc. 2. Auflage (4 Teile), von Jacob Christoff Iselin Basel 1729.

HAMMER GOR Freiherr Joseph von Hammer - Purgstall: Geschichte des Osmanischen

şu büyüsel pratikler meydana çıkmıştır :

— İstanbul'da doğumun kırkinci gününde lohusa ve bebek «Kırkların». Lohusa ve bebeğin yıkanmasını takiben durulanma için çok temiz, el değmemiş bir tas veya altın yüzük veya altın bir para atılır. Bu su ile lohusa ve bebek durulanır. Bazan altın yüzük veya para atılmayıp kırk defa batırılıp çıkarılıyor.

— Aynı şekilde hazırlanan durulama suyuna bazan bahçeden toplanan kırk taş ve kırk yaprak da ilâve ediliyor, lohusa ve bebek bu su ile kırklanıyor.

— Sarılık hastalığının sağaltılmasında bir kovâ suya yedi ağacın yaprağı ve yedi ağacın

Reiches, Band I-X, Pesth 1835.

POLSKI SB Polski Slownik Biograficzny, II. cilt (Krakow 1936).

MILLER PS The Palace School of Muhammad the Conqueror, by Barnette Miller. Cambridge: Harvard University Press, 1941.

UZUNÇARŞILI OT (1) III/2 Osmanlı Tarihi, III. cilt, 2. Kısım, XVI. Yüzyıl ortalarından XVII. yüzyıl sonuna kadar. Ord. Prof. İsmail Hakkı Uzunçarşılı. Ankara 1954.

ORANSAY TBKYB Türkiye'nin Beşyüz Yıllık Küğ Yaşamından Belgeler II; Musiki Mecmuası 16. yıl, 197. sayı (Temmuz 1964). 154 - 155.

ÖZTELLİ AUKİ Ali Ufki, Karacaoğlan ve İstanbul, yazan: Cahit Öztelli; Türk Folklor Araştırmaları, 20. yıl, 12. cilt, 239. sayı (Haziran 1969). 5308 - 5310.

ÖZTELLİ K Karacaoğlan - Bütün Şiirleri. hazırlayan: Cahit Öztelli İstanbul: Milliyet Yayınları, 1970.

YURDAYDIN İTD İslâm Tarihi Dersleri. Prof. Dr. Hüseyin G. Yurdaydın (Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları 101) Ankara 1971

ORANSAY AUDM Ali Ufki ve Dinî Türk Musikisi, Dr. Gültekin Oransay; Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi doçentlik tezi, 1972.

ÖZTELLİ UP Uyan Padişahım, hazırlayan: Cahit Öztelli, İstanbul: Milliyet Yayınları, 1976

ÖZTELLİ AUA Ali Ufki Ağa ve XVII. YY. ın Bilinmeyen Bestecileri, Cahit Öztelli; Musiki Mecmuası, 29. yıl, 317. sayı (Mart 1976) 4-6.

ZIYA GÖKALP VE KARAGÖZ

Yazan : Süleyman ARISOY

Ankara İ.T.İ. Akademisi Y. O. Turizm İşletmesi
Kürsüsü Öğretim Üyesi

Karagöz - Gölge Oyunu'nun sürdürülmesi yani canlandırılması, yenileştirilmesi konusunda uzun zamandan beri önemli çalışmalar, çarışmalar ve deneyler olmuştur. Bunlardan İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu ile onun çıkardığı Yeni Adam dergisinin çabaları gösterilebilir. Bunlar daha çok yirmi beş yıl önceki Halkevleri'nin tiyatro ve kültür çalışmaları arasında yoğunlaşmıştır.

Ancak bu deney ve çabalardan çok önceleri büyük Türk düşünürü Ziya Gökalp 1923 yıllarında Halkevlerinden daha önce kurulmuş olan Türk Ocakları'nda, Karagöz - Gölge Oyununun yaratılması, canlandırılmasını önemle önermiş-

toprağı konur, sabağa kadar bekletilir. Hasta sabah erkenden bu su ile yıkanır.

— Hastalıklardan korunmak için ilk ilkbahar yağmurları başlayıp gök gürlmesi duyulduğu zaman demir bir çubuk evde bulunan herkesin sırtına vurulur.

— Her türlü hastalıktan korunmak ve sağlıklı olmak için eski İstanbul'da, Hıdırellezde yeşil çimenler üzerinde yuvarlanılır, gül ağaçlarına gıyecek eşyalarından bir kaç şey bağlanırdı. Sivasta gök gürlerken sırt duvara süzülür, yere yatıp yuvarlanılır ve bu esnada «derdim hastalığım yere, yerin kuvveti bana» denir. (1)

— Nisan'da yağın yağmurların suları temiz bir kapta toplanır, bir kısmı içilir, bir kısmı ile de el, yüz yıkanır.

Bu pratiklerde kullanılan altın, demir, taş gibi maddeler ilk çağlardan beri insanları etkilemişler, kuflu, uğurlu olarak nitelendirilmişlerdir. Altındaki parlaklık, sertlik, demir ve taştaki dayanıklılık insanların dikkatini çekmiş, giderek bu maddeler dayanıklılığın bir simgesi olmuşlardır. Bütün nebatlara can veren toprak ve suda ise büyük bir hayat verme gücü olduğuna inanılmıştır. Bu varlıkların vücoda temasını bu maddelerle vurma veya sücümia yoluyla temin ederek içlerindeki gücü ve hayatiyeti hastaların vücuduna aktarmak isteme neticesinde bu pratikler doğmuş ve an'ane olarak günümüze kadar gelmiştir.

Doğan Kaya. «Sivasta Çeşitli İnanışlar». Sivas Folkloru, Cilt : 3, S. 33, Sf. 112, 1975.

tir. Böylece Türk Halk Güzel Sanatları içinde eski ve köklü bir 'yeni olan Karagöz - Gölge Oyunu ulusça yeniden canlandırılmış, yeni kalıplara, düşünüş ve ortama yerleştirilmiş olacaktı.

Ziya Gökalp «Türkçülüğün Esasları, II. Kısım, Türkçülüğün Programı»nda aynen : «Türkçülüğe göre, edebiyatımız yükseltmek için iki sanat müzesinde terbiye görmek mecburiyetindedir. Bu müzelerden birincisi halk edebiyatı, ikincisi garp edebiyatıdır. Halk edebiyatı ne gibi şeylerdir? Evvelâ masallar, fıkralar, efsaneler, menkıbeler, üstürelere, sanien darbimeseller, bilmeceleler, salisen mâniler koşmalar, destanlar, ilâhiler, rabîân Dede Korkut kitabı, Aşık Kerem, Şah İsmail, Köroğlu gibi hikâyelerle, cenknemeler, tamisen Yunus Emre, Kaygusuz, Karacaoğlan, Dertli gibi tekke ve saz şairleri, sadisen Karagöz ve Nasreddin Hoca gibi canlı edebiyatlar»dır (1).

Gene aynı eserin başka bir bölümünde de : «Milli Edebiyatımızın tesisi hususunda Türk Ocakları'nın da büyük rolü vardır. Türk Ocakları, sahnelerinde halk tiyatrosu olan Karagöz ile Orta Oyununu canlandırmalıdır. Masalcılara masal söyleterek, meddahlara taklitler yaptırarak, saz şairlerine destanlar, koşmalar, maniler okutarak milli edebiyatı canlı bir surette âmmeye gösterebilirler. Dede Korkut, Yunus Emre, Kaygusuz Abdal, Dertli, Karacaoğlan, Aşık Ömer, Gevheri gibi halk şairlerine ve Nasreddin Hoca, Karagöz, İncili Çavuş, Bekri Mustafa gibi halk tiplerine hususi geceler tahsis ederek bunların hatıralarını idameye çalışmalıdır...»

Ziya Gökalp'in uyarısı ve önerisi o zaman Türk Ocakları'nda ele alınmadı ve gerçekleşemedi. Ama ne var ki onun bu uyarısından uzun yıllar sonra yani 1933-1950 yılları civarında, Türk Ocakları'nın devamı olan ve ondan çok daha verimli, yaygın, etkili, başarılı ve büyük çalışmaları görülen Halkevleri'nin «Temsil Kolları»nda Ziya Gökalp'in bu uyarı ve tavsiyesi yansıyarak yenileştirme, canlandırma çabalarına yoğun olarak girilmiştir (2).

Karagöz - Gölge Oyunu konusundaki bu

düşünceler gerçekte, Durkheim Okulu'nda ve Gökalp'in görüşlerinde, bulunan «Maşerî deha» ve «Maşerî varlık» anlamlarına da paralel ve geçerliliği olan Halk Sanat ve Zanaatları temellerine dayanmaktadır. Baltacıoğlu, sosyolojik estetik, teknik ve felsefe açısından Karagöz Gölge Oyunu üzerinde durmuştur. Konumuza göre, onun bu yoldaki çabalarının fikri temellerini Ziya Gökalp'e kadar götürmek gerekir.

Türk göstermelik ve seyirlik (yani temaşa san'atı içinde geleneksel olanlar), meddah (yani monolog) ve Karagöz - Gölge Oyunu ve Orta Oyunu - Köy Orta Oyunları, Türk tiyatro tarihi açısından da başta ve önde gelmektedir.

Temelde bu üç oyunun kaynağı ve varlığı Türk ulusunun maşerî dehası ve maşerî varlığı olarak oluşmuştur. Bunların gözönüne alınmaması, yaratılmaması ulusal maşerî varlık ve deha fikri temellerinin yok edilmesi anlamına ve çıkmazına girmek demektir. Türk gelenekselliklerinin, folkloru ve zenginliklerinin değerlendirilmesinde bu sosyolojik ve estetik varlık, kuram ve kurallarının reorganize edilmesi zorunlu görülmektedir. Ama ne var ki bu geleneksel varlığı olduğu gibi mi, yoksa çağdaş görüş ve değerlere göre mi ele almak, yani yeni ortama uydurmak, adapte etmekle mi olacaktır.

Bu konudaki görüşler farklı ve kendi açılarından doğru da olabilir. Derhal işaret edelim ki bir geleneksel değer, kuram, kural ve varlıklarda, yapılarını zedelemeksizin, değiştirmeksizin yenileştirme yapılabileceği gibi onları prototip olarak saklamak ve yaşatmak da mümkündür. Özellikle bu Karagöz - Gölge Oyunu için daha uygun ve geçerlidir. Karagöz'ün gölge oyunu olarak Türkiye'de ortaya çıkmasından bu yana çeşitli değişmeler, aşamalar gösterdiğine inanıyoruz. Yazılı bir metne dayanmamaktadır. Bu konuda çok eski ve yazılı metinlere de rastlamamaktayız. Oyun tamamen irticalen tulûat olarak bir fikri amaca göre sürdürülerek oynanır ve sonuçlanır. Onun usulü, tekniği ve ilkesi budur. Böyle olunca Karagöz'ün de çağlar boyunca hars ve kültür değişmelerine göre, değişeceğini de kabullenmek gerekir.

Kültür değişmeleri ve hars için Ziya Gökalp'in bir görüşü vardır. O bir örneğinde : «İstanbul'da Tanzimat'tan beri Rum, Ermeni, Yahudi, Fransız, İngiliz, Alman harsları içinde yaşayan bazı Türk Aileleri'nden, Türk Harsı ihlâl ile başlayarak harssız bir sınıf türedir. Bunlarda bo-

zulan irki vasıflar değil, milli harsa esas olan duyuglar ve mefkûrelerdir. Bu ihlâlînin sebebi de, yabancı harslara daha çok kıymet verilmesi ve milli harsın beğenilmiyerek ihmaj edilmesi»dir, diyor (3).

Buna paralel olarak Türk Kültürü'ne bağlı olan çeşitli Halk Güzel Sanatları ve Zanaatları'nda da çağlar boyunca değişmeler görülecektir. Temellerinde ekonomik, sosyolojik, kültürel, hukuksal zorunluk ve gerçekler yatan bu değişmeleri çağdaş akımlara göre kabullenme olanığı kendiliğinden ortaya çıkmaktadır.

Durum böyle olunca Karagöz - Gölge Oyunu'ndaki evrim ve değişmeleri de çıkışından bu yana doğal karşılama sonucunu bir felsefi görüşe göre ortaya çıkmaktadır.

Yahya Kemal Bayatlı'nın dediği gibi «Ziya Gökalp'i, Osmanlı İmparatorluğu içinde Türklüğü keşfeden» bir kişi olarak nitelendirmek gerekir. Oysa ki Karagöz - Gölge Oyunu, daha çok Osmanlı - Türk Toplumunu oluşturan ve yansıtan san'at olayıdır. Türk Ocakları onun uyarılarına ve önerilerine uyarak Karagöz - Gölge Oyunları'ni ele alarak sürdürse idi; yaşatma, yenileştirme, geliştirme, gelişme çabalarında büyük aşamalar olacaktır.

Halkevleri'nin Türk Gölge Oyunu Karagöz'ü Gökalp'in görüşleri paralelinde yaşatma çabaları, bu kuruluşların 1951 de kapanmalarıyla bir duraklama devrine girmiştir.

Bundan 10 yıl kadar evvel Milliyet Gazetesi'nin açtığı Karagöz Oyunları Metin Yarışması, Milli Folklor Araştırma Dairesi'nin Karagöz Tasvirleri Yapım ve Oyunları Öğrenme Kursları, Turizm ve Tanıtma Bakanlığı'nın açtığı Karagöz Oyunları Yarışması, Ankara ve İstanbul Üniversiteleri Tiyatro Kürsüleri'nin ilgisiz, bazı kişisel çalışmalar ve nihayet Yapı ve Kredi Bankası'nın bu yıl açtığı Yeni Karagöz Oyunları Metin Yarışması, 4 yıldan beri İstanbul Festivali'nde Karagöz'e ve Ortaoyunu'na yer verilmesi, Karagöz konusunda ciddi ve bilimsel eserlerin yayımlanması, İstanbul Şehir Tiyatroları'nın konuyu benimsemesi atılan müspet adımlardır.

Ulusal folklor ve etnografya ilkelerine göre, Türk Folklor ve Etnografyası'nın kaynaklarını, varlıklarını korumak ve sürdürmek çağdaş görüşe göre de gereklidir (4).

4. İSTANBUL FESTİVALI'NDE KARAGÖZ HAFTASI

Yazan : Gürsel HINÇER

Uluslararası 4. İstanbul Festivali çerçevesinde 1-7 Temmuz tarihleri arasında gerçekleştirilen Gölge Oyunları Haftası'nın programı az bir seyirci ve dinleyici önünde de olsa başarılı bir şekilde sonuçlanmıştır.

İstanbul Sanayi Odası'nın Tepebaşı'ndaki Sergi ve Enformasyon Merkezi Tiyatro Salonu'nda düzenlenen Hafta'da aşağıdaki program uygulanmıştır.

1 Temmuz/Saat 16.00 :

- 1) Dr. Metin And'ın Karagöz ve Gölge Oyunu hakkındaki konferansı.
- 2) Gösteri : «Ferhat ile Şirin» Oynatan : Metin Özlen. Yardak : Aram Çerçi.

2 Temmuz/Saat 16.00 :

- 1) Gösteri : «Kayık». Oynatan : Tacettin Diker. Yardak : Orhan Kurt.
- 2) Gösteri : «Ters Evlenme». Oynatan : Orhan Kurt. Yardak : Tacettin Diker.

5 Temmuz/Saat 16.00 :

- 1) Lotte Reiniger'in Karagöz'le ilgili Gölge Oyunları konusundaki konferansı.
- 2) «Prens Ahmet» gölge filminin gösterilişi.

6 Temmuz/Saat 16.00 :

- 1) Gösteri : «Karagöz'ün Mandıra Sevası». Oynatan : Tuncay Tanboğa.
- 2) Gösteri «Gülme Komşuna Gelir

Esasları — Varlık Yayınları, 1973, İstanbul.

2) BALTACIOĞLU (1941) — Halkevleri ve Karagöz, Yeni Adam Dergisi, 8 Mayıs 1941, İstanbul.

3) ZİYA GÖKALP (1974) Yeni Türkiye'nin Hedefleri, Baha Matbaası, İstanbul.

4) ARISOY Süleyman (1975) Etnografya, Folklor İlikeleri ve Türk Folklorunun Zenginliği ve Kökeni - Akademik Dergisi - Ankara İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi, Cilt, VI, Sayı 1, 2 Ankara.

Başına». Oynatan : Nevzat Açık-göz. Yardak : Fahri Zeki Güldüren.

7 Temmuz/Saat 16.00 :

- 1) Gösteri : «Çifte Cazular». Oynatan : Aram Çerçi. Yardak : Metin Özlen.

**

Bir sergileme havası içinde sürdürülen Karagöz gösterilerine, Macaristan'ın ünlü Thalia Színhaz Tiyatrosu da 9 ve 10 Temmuz günleri Rumeihisar sahnesinde katıldı. Thalia Tiyatrosu, ilk kez 1973'de sahnelediği bir oyunu sundu.

Thalia Tiyatrosunun «Oyun»u, «Geleneksel Türk Tiyatrosu» adlı Metin And'ın eseri ve Profesör Siyavuşgil ile Adnan Saygun'un önerilerinden yararlanılarak sahnelenmiş. İğnas Kunoş'un Karagöz'le ilgili çevirileri, Cevdet Kudret'in üç ciltlik Karagöz adlı yapıtı da dikkate alınmış. Temel olarak Ferhat ile Şirin'i seçmişler. Buna diğer oyunları da adapte edip ekleyerek oyunu tamamlamışlar.

Oyunun başında Avrupa ülkelerinin çeşitli halk öykülerinin kahramanları sıra ile kendilerini tanıtır, Türk arkadaşlarının aralarında bulunmayışından yakınıyorlar. Bu yakınma üzerine Şeyh Küşteri, Karagöz ile Hacivat'ın taklitlerini yapmağa başlıyor. Oyunda Karagöz ile Hacivat'ın kafaları kesik olarak gösteriliyor. Bu, Karagöz'le Hacivat'ın Sultanı kızdırdıkları için kafalarının kesildiğini simgelemek için düşünülmüş. İğnas Kunoş, halk kahramanlarının, kafaları kesilse bile halkın kafasında ebediyen yaşayacaklarını da göstermek istemiş bu görüşünü yıllarca evet açıklamakla.

Thalia Tiyatrosu bu oyunu 5. Uluslararası Türk Sanat Kongresi sırasında da sunmuş. Karagöz'ün çeşitli öykülerini birbiriyle bağlantılı olarak sunan yapıt, sanat çevrelerinde haklı bir beğeni toplamıştır.

Festivalin amacı, Karagöz'e yönelik ilginin artırılması ve canlandırılması temeline dayanmaktadır.

Derlemeler :

VAN VE YÖRESİNDE SÖYLENEN NİNNİLER

Derleyen : Nedim ORTA

Van yöresinde folklor derlemeleri yaparken yörenin ağızına çok dikkat ettim. Söylenen her şeyi ağız ayrıntılarıyla not etmeye çalıştım. Mani, ninni gibi ürünleri derlerken Van ağızı apaçık be-

liriyordu. Ninnilerin çoğunu rastlantı olarak bir bahçede, penceresi açık bir evde çocuğunu uyuturken analara söylediği gibi yapmacıksız sözlerle net ettim.

Dandini dandini danalı bebek
Elleri kolları kınalı bebek
E...e...ey kuşu
Yüksek saraylar kuşu
Uyu yavrum ninni.

Hu hu hu Allah
İylilik sağlık ver Allah
Uyusun da büyüsün inşallah
Tıptı tıptı yürüsün maşallah.

E diyeyim eşige
Kuşlar kona beşiğe
Baban bezirgân ola
Altın taka beşiğe.

E..e diyim kızıma
Kızım verim Hizan'a
Bekmez yiye uzana
Ninni yavruma ninni.

Oy inekler inekler
Kızım ne zaman emekler
Ninni yavruma ninni.

Eyler diyim balam uyusun
Uyusun da büyüsün
Tıptı tıptı yürüsün
E balam e.. e.. e..
Ninni yavruma ninni

Uyusun da büyüsün ninni
Okullara gitsin de ninni
Tıptı tıptı yürüsün de, ninni
Hu hu hu hu...
E..e..e..

Uyusun büyüsün yavrum
Cicilerini giysin yavrum
Tıptı tıptı yürüsün de ninni
Hoppalara gitsin de ninni
E..e..e..

Hu hu hudan gel
Ortası çamur kıydan gel
Kıyda dikenler vardır
Ayağına batar yavrum gel.
Hu hu hu...

Pisi pisi miyav dedi
Bir kaşık yağ dedi
Yağ olmazsa bal olsun
Benim yavrum sağ olsun
Ninni yavruma ninni.

Şu dağları yar aşar
Has bahçeyi doladır
Has bahçenin gülleri
Yavrum diye koklaşır.

Hu hu hu Allah
Lâhilâhe illâlah
Uyusun da büyüsün
Tıptı tıptı yürüsün
Hu hu hu yavruma
Ninni diyim büyüsün.

E..e..e..
Ninni bebeğim ninni
Sallıyayım ben seni
Görürsele sallamam
Sonra cıcım ben seni
Ninni ninni ninni.

E..e dedim yüceden
Sesin çıkmaz bacadan
Allah sizi saklıya
Atesten, kızılca dan
E..e..e..

E deyim eyi gele
yatırım uykusu gele
Çıkalım dağlar başına
El edim dayısı gele.

Oğlum oğlum bir kişi,
Oğlum şeker irisi
Kim oğluma lâf dese
Gözüne tuzun irisi.

Oğlum gelir elinden
Kılıncı sarkar belinden
Kim oğluma söz dese
Yüreğim oynar yerinden.

E deyim uyusun
Uyusun da büyüsün
Büyüsün de yürüsün
Ninni yavruma ninni.

«TÜRK FOLKLOR VE ETNOGRAFYA BIBLİYOGRAFYASI»

Yazan : Aydın OY

Folklorumuz ve etnoğrafyamız üzerine en geniş kapsamlı bibliyografya hiç kuşkusuz Türk Folklor ve Etnografya Bibliyografyası'dır. Şimdi üç cildi yayımlanmış bulunan bu kitabın künyelerini verelim :

1. cilt, Ank. 1971, 521 sayfa, Millî Eğitim Bakanlığı - Millî Folklor Enstitüsü Yayınları : 5
II. cilt, Ank. 1973, 124 sayfa, Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı - Millî Folklor Enstitüsü Yayınları : 7.

III. cilt, Ank. 1975, 466 sayfa, Kültür Bakanlığı - Millî Folklor Araştırma Dairesi Yayınları : 11.

Bağlı olduğu devlet kuruluşları yönünden bu üç ayrı yılda üç ayrı adla anılmasına karşın bibliyografyayı yayımlayan kuruluşumuz aslında aynıdır.

Kitabın birinci cildi yayımlandığı zaman Arslan Kaynaradağ, görüşlerini belirtmişti (1). Bu eleştirisinde Arslan Kaynaradağ bibliyografyanın eksiklerine, adlarına aldanılarak folklorla ilgili sanılıp gereksiz yere alınan yayınlara değinmişti. Çok geniş bir alanda nelerin düzeltilmesini, nelerin eklenerek ikinci ve üçüncü ciltlerin hazırlandığını belirlemek çok güç bir iştir. Biz, öteden beri yoğun çalışmalarımızı sürdürdüğümüz atasözleri konusunda bibliyografyada gördüğümüz eksikleri, yanlış yerleştirmeleri, gereksiz yinelemeleri belirtmeye çalışacağız.

Bunda yalnızca tek yönlü (olumsuz) bir eleştiriyi yöneltilmekten üzgünüz. Olumlu yönlerinizi bibliyografyaya çok şeyler borçlu olduğumuzu içtenlikle belirtelim. Şu kadar ki 1972'de yayımlanmış bulunan **Tarih Boyunca Türk Atasözleri** kitabımızda bizim de neleri görmediğimiz bu bibliyografyalarla ortaya çıktı. Yanlış ve eksiklerimizi bu bibliyografyalardan bütünlüme ve düzeltme olanağını bulduk. Kitabımızdaki bibliyografya, Millî Folklor Enstitüsü ya da Araştırma Dairesi'nin özellikle ikinci cildinde atasözlerini tamamlamada kendisine düşen görevi yaptı sanırız. Şimdi de biz, bu bibliyografyalar yardımıyla atasözleri konusunda en geniş boyutlara ulaşabilecek bir bibliyografya hazırlamaya yöneldik. Bu arada gözümüze ilişen noktaları da burada belirtmek istedik.

1 — AKER, Recep : Ağaç ve Orman Üzeri-

ne Atasözleri ve Açıklamaları, Ziraat dergisi, 9. sayı, 1944, 354. sayfa.

Bu makale, bibliyografyanın hiçbir cildinde gözümüze ilişmedi. Kerim Yund'un 1966'da yayımladığı Ormanlıkla İlgili Atasözleri - Deyimler - Dilekler - Mecazlar kitabına (62. sayfa) dayanarak bu makaleyi biz kendi kitabımızda (2) 373. sayfa, 183. maddede göstermiştik. Böyle bir makale yok mu?

2 — AKSOY, Ömer Asım : Gaziantep Ağzında Ata Sözlere, Türk Dili Türkçe - Fransızca Belleten II. seri, 7-8, sayı, Mart 1941, 81 - 112. sayfa; 9-10. sayı, Eylül 1941, 99 - 147. sayfa.

Bu makale kitabımızda 373. sayfa, no. 185'te verilmiş olduğu halde bibliyografyanın hiç bir cildinde geçmiyor.

3 — AKSOY, Ömer Asım : Atasözleri ve Deyimler Hakkında, Türk Dili, 2. cilt, 14 - 17. sayı, Kasım 1952 - Şubat 1953.

(Dergide dört sayı süren bu yazı bibliyografyada önce I. cilt (1971) 42. sayfa, no. 534'te (16. ve 17. sayılar eksik olarak) verilmiş sonra bu eksiklik III. cilt (1975) 57. sayfa no. 751'de giderilmiştir.)

4 — AKSOY, Ömer Asım : Atasözleri ve Deyimler Üzerine, Ank. 1960, 14 sayfalık soruşturma ve derleme teksiri.

Kitabımızda 373. sayfa, no. 186'da gösterilen bu teksir de bibliyografyaya alınmamış.

5 — AKTAN, Reşat : «Ağaç ve Orman Üzerine Atasözleri ve Açıklamaları», Ziraat dergisi, 1944, 55 - 46.

Kerim Yund'un 1966'da yayımlanan ve bu yazımızda 1 no. lu notta adı verilen kitabından alarak kendi kitabımızda 374. sayfa, no. 374 te verdiğimiz böyle bir makaleye de bibliyografyada rastlanmıyor. Bu makale için Kerim Yund'un metodik olmaktan uzak künyeyi açıklayıp düzeltilmesi ve yardımı da gerekir.

6 — AKÜN, Ömer Faruk : Şinasi (maddesi), İslâm Ansiklopedisi, XI. cilt, 558. sayfa.

(1) Arslan Kaynaradağ, Türk Folklor ve Etnografya Bibliyografyası, Cumhuriyet gazetesi, 23 Mart 1972, Kitaplar sütünü.

(2) Tarih Boyunca Türk Atasözleri, İst. 1972, «Türkiye İş Bankası Kültür Yayını».

Hiçbir kaynakta yer almayan bu maddenin —Şinasi'nin Durub-i Emsal-i Osmaniye'siyle ilgili dolayısıyla— bibliyografyalarda kesinlikle yer alması gerekir.

7 — ATALAY, Besim : Atasözlerimiz Nereden Geliyor, Dünya gazetesi, 15 ve 29 Eylül 1957; aynı yazı ayrıca Hayat Mecmuası, 24. ve 26. sayı 1961.

Bazı atasözleri ve deyimlerin çıkış hikâyelerini kapsayan bu yazıların varlığına kitabımızda 374. sayfa, no. 201'de işaret edildiği halde bibliyografyada sözü edilmiyor.

8 — AZİZ NESİN : «Atasözleri ve Deyimler», Yeni Tanın, 3 Mart 1966.

Bu yazıyı da kitabımızda 374. sayfa, No. 205'te yer vermiştik. Bibliyografyada yok.

9 — AZMUN, Yusuf : Türkmen Halk Edebiyatı Hakkında, Reşit Rahmeti Arat İçin, Ank. 1966, 38-42. sayfa. «Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü yayını, No. 19»

Bibliyografyada adı geçmeyen bu makale için kitabımızın 374. sayfasındaki No. 206'daki nota. bk.

10 — BASCMAKOFF, Natalia : (çevn. Muzaffer Uyguner) Tacik Atasözleri Üzerine Yeni Yayınlar, Türk Folklor Araştırmaları, 215. sayı, Haziran 1967, 4141. sayfa.

Kitabımızda 375. sayfa, No. 209'da yer alan bu yazı da bibliyografyada görülmüyor.

11 — BEYSANOĞLU, Şevket : Folklor ve Atasözleri (Atalarsözü ?), Karacadağ (Diyarbakır), 2. cilt, 15. sayı, Nisan 1939

TFEB I (1971) 44. sayfa, No. 558'deki ad ile aynı cilt 17. sayfa, No. 225'teki ad farklı.

Bunların hangisi doğru; Atasözleri mi Atalarsözü mü?

12 — (BODRUMLU), Avram Galanti : Eski Türk Sözlüğünün Eski Edebiyat Fakültesi Mecmuası, 2. cilt, 6. sayı, İstanbul Kânun-ı sâni 1339/Ocak 1923.

Kitabımızda 375. sayfa, No. 215'te gösterilen bu yazıya da bibliyografyada yer verilmediği görüldü.

13 — BROCKELMANN, C. : Mesel (maddesi), İslâm Ansiklopedisi, 8. cilt, 80. fasikül, 120-124. sayfa.

Bu maddeyi kitabımızda 375. sayfa, No. 217'de gösterdiğimiz halde bibliyografyada yer almadığı görüldü.

14 — BURDURLU, İbrahim Zeki : Atasözlerimizin Cümle Yapıları, Türk Dili 187. sayı, Nisan 1967, 508-513. sayfa, 188. sayı, Mayıs 1967,

629 - 634. sayfa. Aynı yazı Atasözlerimizin Cümle Yapısı adı ile : Türk Folklor Araştırmaları, 217. sayı, Ağustos 1967, 4491 - 4494. sayfa ve 219. sayı, Ekim 1967, 4559 - 4562. sayfa.

TFEB I (1971), s. 44 No. 563 ve No. 564'te iki ayrı yazı gibi gösterilen bu yazı aynı olup yalnızca başlıkları farklıdır. Bibliyografya Cilt I, 44. sayfa, No. 564'teki yazının adı da yanlış verilmiştir. Doğrusu Atasözlerimizin biçimindedir.

15 — BÜYÜK, İhsan : Midyat Dargeçit Çevresinden Atasözleri, Türk Folklor Araştırmaları, 302. sayı, Eylül 1974, 7081. sayfa.

Yayımlandığı tarihi yönünden TFEB. cilt III'te yer alması gereken bu yazıya da rastlanmıyor.

16 — CAFEROĞLU, Ahmet : Orhon Âbidelerinde Atalarsözü. Halkbilgisi Haberleri, 1. cilt, 3. sayı, İstanbul, 1 Kânun-ı sâni (Ocak) 1930, s. 11-14 (43 - 46)

TFEB.nda bu önemli makalenin adına hiçbir ciltte rastlanmıyor.

17 — ÇAĞATAY, Prof. Dr. Saadet : Nogay Atasözlerinden Birkaç Örnek, Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten 1961, Ankara 1962, 47 - 51. sayfa. «Türk Dil Kurumu Yayını».

Bu makale de kitabımızda 376. sayfa, No. 221'de kayıtlıdır. Bibliyografyaya alınmamıştır.

18 — ÇOTUKSÖKEN, Yusuf : Azeri Atasözleri, Kuzey Kafkasya 23, 24. sayı, 1974.

TFEB. II'de görmeyi beklediğimiz bu makaleyi de hazırlayanların görmediği anlaşılıyor.

19 — DİLAÇAR, A. : 1612'de Avrupa'da Yayımlanan İlk Türkçe Gramerinin Özellikleri, Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten 1970, Ank. 1971, 197-210. sayfa.

207-208. sayfalari Megiseri'n gramerinde yer alan Türk atasözleriyle ilgili olan bu önemli yazıya kitabımızda 376. sayfa, No. 228'de yer vermiştik. TFEB. nda ise rastlanmıyor. (Yazılar okunmadan yalnızca adlarına bakılarak mı bibliyografya fişleri hazırlanıyor acaba?)

20 — DİZDAROĞLU, Hikmet : Edebiyatımızda Atasözleri, Türk Dili Belleten, III. seri, 10-11. sayı, Ocak - Aralık 1947, İst. 1948, 33-36. sayfa. «Türk Dil Kurumu yayını».

Kitabımızda hem Ercliyes hem de Türk Dili Belleten'in künyelerini 376. sayfa, 229. maddede vermiştik. TFEB III (1975) te 65. sayfa, No. 851'de yalnız Ercliyes kayıtlı. Türk Dili Belleten'in kaydı yok.

21 — ELÇİN, (Şükrü) : Ata Terzibaşının Yeni Eserleri, Türk Kültürü, 7. sayı, Ank. Mayıs 1963.